

KÉPZŐMŰVÉSZETÜNK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két nagy háború valójában egy nagy háború volt, viszonylag hosszúra nyúlt: negyedévszázados tűzszünettel. Döbbenetesnek tartom, hogy a gyalázatosan megcsönkített országunk egy negyedszázad alatt képes volt talpra állni, konszolidálódni: gazdaságilag- kulturálisan stabilizálódni. Milyen volt e negyedszázad alatt a képzőművészetünk: szobrászatunk és festészetünk? Száz év, illetve háromnegyed évszázad távlatából ezt már – azt hiszem – meg lehet ítélni. Amennyiben ilyen szándék egyáltalán felmerül, az akkor született valódi értékeket el lehet különíteni az álértékektől, illetve azoktól a művektől, amik maguktól hullanak ki az idő rostáján. A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Nemcsak azért, mert az álértékek jelentős része nem hullott ki az idő rostáján, sőt mesterségesen felszínen tartják, hanem azért is, mert az értékelés sokkal inkább az ideológiai szándékoknak rendelődött alá. Talán ez az egyik különbség a XX. század s az előző századok között.

Kezem ügyébe került az „amúgy” kitűnő művészettörténész e tárgykörben írt tanulmányának bevezetője. Így ír erről a korszakról: „Az a hatalmas kulturális forradalom, amely a tízes évektől kezdve átformálta a magyar művészeti életet, a forradalom leverésével megroppant. A nagy lehetőség elvészett: Magyarország nem tudott a társadalmi haladás útjára lépni. Sőt, a győzelmes ellenforradalom révén Európa egyik legreakciósabb, legelmaradottabb országává vált.”¹

Amikor ezeket, az 1972-ben írt sorokat olvastam, akkor azt gondoltam, hogy Németh Lajos részéről ez nem volt más, mint a hatalomnak való kötelező meghunyászkodás. Aztán keserűen döbbsenem rá arra, hogy ez az ember még el is hitte, amit leírt. Nemcsak ő, hanem az úgynevezett baloldali-liberális értelmiségi réteg. S ezek az aljas csúsztatások, a konkrét tényeket teljesen figyelmen kívül hagyó hazugságok még ma is élnek ebben a szemellenzős populációban.

Szerencsére, amit szegény Németh Lajos leírt, annak éppen ellenkezője igaz. Károlyi Mihály száználmas országglása és a 133 napos patkányforradalom után, Horthy Miklós bevonulásával éppen a háború előtti rend állt helyre, gazdasági és kulturális értelemben egyaránt.

Egyáltalán nem szeretném fényezni e korszakot, nem akarok a ló túlsó oldalára esni, de felhívom a liberális teoretikusok figyelmét arra, hogy a tények figyelembevételével hasonlítsák össze az 1920–1944 közötti időszakot az 1948–1972-es idősakkal.

Az úgynevezett Horthy-korszak ugyanis sokkal liberálisabb és demokratikusabb volt, mint az utána következő proletárdiktatúra. Virágzóbb is, gazdagabb is, színvonalasabb is, gazdasági és kulturális értelemben egyaránt. Úgy tűnik, mintha a kommunista-liberális bérfirkászok a Rákosi-korszak mocskát a Horthy-korszakra akarnák rákenni. (Még ma is.) Még szerencse, hogy a két háború közti magyar szellemi élet képviselőinek egy része túlélte a háborút, nem hagyta el az országot, s így az 50-es években kulturális értelemben nem zuhantunk a teljes szakadékba. (Itt hosszú névsort lehetne írni azokról, akik templomainkat és közgyűjteményeinket megmentették.)

Képzőművészeti életünk jóval magasabb szinten állt a Horthy-korszakban, mint az 1948 utáni időszakban, amikor is jó néhány művész belső emigrációba kényszerült.

A két háború között különböző világnézetű és stílusban alkotó művészegyéniségek és csoportosulások éltek egymás mellett, s kialakíthatták saját fórumaikat. A sajtószabadság is érvényesült, s létezett művészetkritika, azaz normális szellemi életben lehetőség nyílt egy-egy életmű kibontakozására. Az avantgárd és a szocialista művészetnek is kialakultak az életterei. Gondoljunk csak Kassák Lajos folyóiratára. Egmás mellett léteztek a kozmopolita-internacionális-avantgárd és

¹ Németh Lajos: Modern magyar művészet Corvina 1972. 69. o.

a tradicionális, azaz a nemzeti hagyományokra épülő művészet folyóiratai, kiállítóhelyei is.

A korszak képzőművészeti életének egyik fontos centruma a Magyar Római Akadémia. Gerevich Tibor kultúrpolitikus-kritikus által kidolgozott ösztöndíjrendszer lehetővé tette, hogy tehetséges fiatal festők Olaszországban alkotómunkát végezzenek, s ezáltal bekerüljenek a nemzetközi művészeti élet vérkeringésébe. Gerevich Tibor nagy érdeme a korszerű egyházművészeti szemlélet kialakítása. Nem véletlen az sem, hogy sok magyar festő a novocento névvel jelölt olasz művészeti irányt követte, mielőtt saját stílusára rátalált.²

Valójában akkor sem, s ma sincs a képzőművészeknek: grafikusnak, festőnek, szobrásznak könnyű dolga, ha nem pusztán a megrendelő kívánalmainak akar eleget tenni, hanem magas színvonalú műveket szeretne létrehozni: mégpedig egyéni stílusban. Ha hozzátesszük azt is, hogy a művész egyéni stílusa kialakulásában a századforduló avantgárd művészetének eredményeit is fel akarja használni, akkor igen nagy szakmai-intellektuális feladat előtt áll. (Ebbe a feladatba akár bele is rokkannhat.)

Felmerül a kérdés: hány magyar művész végzett grafikai-festői, szobrászati alkotómunkát a 20-as, 30-as években a megcsonkított országban, s az elszakított területeken? Több százan, bár pontos adataink nincsenek. S hányan voltak azok, akik az alkotómunkából meg is tudtak élni, azaz a megrendelők, a vásárlók felkeresték őket? Azt biztosan tudjuk, hogy több mint száz szobrász kapott időszakos megbízást emlékművek készítésére. Hiszen minden településen épültek hősi emlékművek. (Ludmann Mihály e tárgykörben a közelmúltban megjelent könyvét³ szíves figyelmükbe ajánlom.) Grafikusok egy része is eltengette életét könyvek illusztrálásával. A festőknél jóval tragikusabb volt a helyzet. Természetesen ehhez a gazdasági világválság is hozzájárult. A szocialisták hajlamosak arra, hogy a művésznyomort összekapcsolják a Horthy-korszak „kegyetlen” állapotaival. A felelősséget ily módon próbálják saját magukról elhárítani. Mint tudjuk: Derkovits Gyula éhen halt. Halála után elvtársai piedesztálra emelték. József Attila helyzete hasonló, halála után proletárköltőt csináltak belőle. Amikor éltek, akkor kellett volna segítséget nyújtaniuk a közeli elvbarátoknak.

Valójában hihetetlenül nehéz feladat e negyedszázad művészeti terméséről – most így háromnegyed évszázad távlatából is – tárgyilagos értékeléteket alkotni. Én pusztán arra vállalkozom, hogy egy-egy kiválasztott életmű alapján felvetem azokat a problémákat, amik az alkotókban és a műtípusokban

felmerültek. Azokra a kérdésekre kell választ adni, hogy mik azok a tartalmi és formai kérdések, amit megoldottak, s mi az, amit nem.

Nehéz választás elé kerültem. Léteznek olyan életművek, amelyek minden kétséget kizáróan magas színvonalúak, azaz a magyar kulturális közösség szerves részét képezik. Vannak olyan alkotók, akik – bár töredékes az életművük –, mégis különös mélységeikig jutottak, s méltatlanul elfelejtették őket. Másokat ideológiai alapon túlértékelték. S vannak olyanok, akiknek az életműve hihetetlenül egységes, rátaláltak a stílusukra, de egy szinten megrekedtek.

Három művésztípussal kell számolnunk. Az első, aki teljesen újat hoz létre. (Forradalmilag: jót vagy rosszat.) A második a követő, aki utánozza az újat létrehozót. (Jól vagy rosszul.) A harmadik a szintetizáló típus: aki több irányzatból akar létrehozni egy új egészet. (Jól vagy rosszul.)

Engem főleg az utóbbi típus érdekel a szobrászok és a festők között is.

Az elemzés során egyetlen kérdésre koncentrálok: a tűzszünetben született alkotások közül melyek azok, amelyek a tradicionális magyar mélyrealista stílus eredményét felhasználva olyan konstruktív-expresszív, esetleg szürreális műveket hoztak létre, melyekben a magyar lélek és a magyar szellem is megszólal. Terjedelmi korlátok miatt tíz-tíz alkotói életművet választottam ki (akik kimaradtak, azoknak az életművét egy másik tanulmányomban fogom elemezni).

KISFALUDI STROBL ZSIGMOND (1884–1975) 89 évet élt. A kitűnő forma- és kompozíciós érzékkel rendelkező szobrász minden alapfogást elsajátított, amit mestereitől, Mátrai Lajostól, Lorántfi Antaltól és Strobl Alajostól lehetett. Kitűnő emberábrázoló, a lelki történeteket is képes formába önteni. Elég, a Városligetben található Íjász c. szobrára tekinteni, vagy a G. B. Shaw-ról készült portréjára, vagy a Gellért-hegyen álló emlékművére, vagy a Budai Várban található *Mátyás király vadászaton* című szoborcsoportjára. Nagy kár, hogy nem akart a látott világ konkrét vizuális élményétől elvonatkoztatni, a formák konstruktív-expresszív erejének felhasználásával új plasztikai világot teremteni. Megvolt hozzá a tehetség – és az életideje is.

Rendkívül gazdag életművének legmélyebben szántó alkotása a Négy égtáj szobrai közül az Észak című szobor. A magyar fájdalom drámájának legtisztább megtestesülése ez az alkotás. (Rekonstruálni kellene.) Ezen az úton kellett volna továbbhaladnia.

² Magyar művészet 1919–1945. I. kötet. Budapest, Akadémia Kiadó, 1985. 161. o.

³ Ludmann Mihály: A nagy háború hősi emlékezete. Budapest, L'Harmattan Kiadó – Trianon Kutatóintézet, 2019.

SZERVÁTIUSZ JENŐ (1903–1983) 80 évet élt.

Teljes életművet hagyott hátra. Ő az egyik olyan magyar (erdélyi) szobrász, aki a népi faragás ősi erejét megőrizve képes volt modern-konstruktív, ugyanakkor költői és drámai, plasztikai formarendet teremteni. A meghitt balladai hangvétel identitásunkat mélyen érinti. Elég, ha csak a fából faragott önarcképeire pillantunk. Az egész magyar sors felfedezhető a tekintetében.⁴

ZALA GYÖRGY (1858–1937) 79 évet élt.

A magyar szobrászművészet mind a mai napig egyedülállóan kimagasló személyisége. Olyan, mint a festészetben Munkácsy Mihály. Ez akkor is így igaz, ha mindvégig barokk, illetve neobarokk stílusban alkotott, s nem hatott rá az avantgárd szobrászat egyetlen eredménye sem. Művészetét a monumentális mozgalmasság és a ragyogó formagazdagság jellemzi. A látott formarendet képes szimfonikus plasztikai erőterré alakítani. Elég, ha a Millenniumi emlékmű szobraira pillantunk, Árpád fejedelemre, a Hét vezérre, a Háború és a béke szimbolikus szekerére vagy a világháborús emlékműveire. Az utóbbi kompozíciói mintául szolgáltak a többi szobrász számára is.⁵

Szervátiusz Jenő: Önarckép

Háború és béke. Millenniumi emlékmű

MEDGYESSY FERENC (1881–1959) 78 évet élt.

Szervátiusz Jenő szobraiban a székely lélek szólal meg, Medgyessy Ferenc alkotásaiban pedig a magyar Alföld tiszta derűje. Statikus őserő és klasszikus szellem, akárcsak Aristide Maillol katalán származású francia szobrász, festő és grafikusművész plasztikai életművében. Úgy tűnik, hogy köny-

⁴ Sipos Endre: Két szobrász, két nemzedék In: Trianoni Szemle Évkönyv 2016, 298. o.

⁵ Sipos Endre: A trianoni emlékművek szelleme II. In: Trianoni Szemle Évkönyv 2015, 203. o.

Medgyessy Ferenc allegorikus szobra a Déri Múzeum előtt

nyed következetességgel talált rá saját útjára, és ez a saját út egyúttal a magyar szobrászat útja is. Fájdalom nélkül emelkedett a naturalizmus fölé. Megérezte a tömbben, a tömegben rejlő erőt. Talán azért, mert megértette Michelangelót, rajta keresztül az ion plasztikai szemlélet lényegét.

Igazi debreceni szobrász. Az ő műsája az alföldi parasztlány, aki szilárdan áll a földön, s mozdulataiban egyetemes-klasszikus szépség tör a felszínre évezredes elrejtettségéből. Az ő szobrain a nemzeti és az egyetemes jelleg egyszerre, egymással szerves egységben érvényesül: akárcsak Izsó Miklós Táncoló parasztjánál. Elég, ha a Déri Múzeum előtti allegorikus alkotásokra pillantunk.

FERENCZY BÉNI (1890–1967)

77 évet élt.

Ugyanaz a klasszikus méltóság s a plasztikai tömegek tiszta egyensúlya fedezhető fel Ferenczy Béni szobrain, mint amit Medgyessynél érzékelünk. Bár itt az alföldi derűt egyfajta lírai mélabú váltja fel. Elég, ha az 1926-ban készült *Anya gyermekével* című szoborra tekintünk.

Ferenczy Béninek egyáltalán nem volt könnyű dolga az apai örökséggel. Hiszen a szobrászatban olyan szintre kellett jutnia, ahová a festészetben édesapja, Ferenczy Károly eljutott. Sikertől neki. Ráadásul olyan kompozíciós problémákat is megoldott

Anya gyermekével

a plasztika nyelvén, amit édesapja a grafikai és festői világában már felvetett és megoldott.

BODA GÁBOR (1907–1984) 77 évet élt.

Nem én vagyok az egyetlen, aki felfigyelt Budapesten a Dob utcai Postapalota szoborfrízére. Ha nem lenne ott ez a szoborsor, akkor zavaróvá válna az épület sivár geometrikus doboz-szerűsége.

Az úgynevezett modern építészet nagyon nagy hibát követ el, amikor – a tiszta funkcionalizmusra hivatkozva – lemond a szobrászatról mint társművészetről, illetve testvérművészetről.

Boda Gábor épületszobrászata erre nagyszerű bizonyítékul szolgál. Az itt látható szobrok egyrészt szépen illeszkednek az épület tömegébe, akárcsak a gótikus katedrálisok szobrai, másrészt önálló életet élnek. A stilizált formarend a törzsi kultúra architektonikáját idézi. A szobrok egyszerre absztraktak és figuratívak, s olyan misztikus magyar őserőt sugallnak, amely tiszta érzésekkel tölti fel a nézőket, s magát az épületet.

Boda Gábor ráérezett valamire. Stílust teremtett: folytatásra méltó nemzeti stílust. Érdemes lenne ezen az úton továbbhaladni.

A Dob utcai Postapalota szoborfrízei

SIDLÓ FERENC (1882–1953) 71 évet élt.

Életművének csúcsteljesítménye a Négy égtáj szobrai között volt látható. A *Nyugat* című szobor nemcsak a magyar szobrászművészet egyik legexpresszívabb alkotása, hanem szellemi útmutató is. A kompozícióban magyar ősrünk mozdulata különös tartalommal telített. Ha sokáig nézzük a szobrot, akkor rádöbbenünk arra, hogy nekünk, magyaroknak miképpen kell viszonyulnunk a nyugati civilizációhoz. Állandó készenlétben kell állnunk, mert az igazi csapás mindig ebből az irányból ért bennünket.

A másik legismertebb alkotása *Szent István lovas szobra*, melyben szintén őserő rejtőzik. A ló elegáns, dinamikus, azaz mozgásban való ábrázolása ellentétet alkot István király sta-

Szent István lovasszobra Székesfehérváron

tikus testtartásával, tekintetével, ami a kezében tartott keresztire irányul.⁶

A Szent István téren (Székesfehérvár) álló alkotást az első magyar király halálának 900. évfordulóján leplezték le

HORVAY JÁNOS (1873–1944) 71 évet élt.

Életművének legértékesebb alkotása rekonstruált formában újra a helyén látható. A Parlament előtti *Kossuth-szoborról* van szó. Annak idején mivel indokolták az eltávolítását a Rákosi-korszakban? Azzal, hogy pesszimista hangulatot áraszt. Valóban azt sugall. Alakját nem a pózoló, üres lelkesedés hatja át, hanem a gondterheltség, a hazánk sorsáért való aggodás. Ezért egyedülálló ez a szobor. Kompozíciós értelemben, s a Kossuth-szobrok történetében is. Beethovenről készült szobra ugyancsak telitalálat. A nagy zeneszerző szomorúan lefelé, a földre néz, számot vet az elmúlással. Jól tudjuk, hogy amikor zeneművet alkot, akkor Isten vezeti ujjait.

Horvay János intellektuális-szimbolikus stílusa követésre méltó. (Melocco Miklós is ezen az úton indult el.)

Kossuth szoborcsoport a parlament előtt

PÁSZTOR JÁNOS (1881–1945) 64 évet élt.

Az ő életművében is központi helyet foglal el a Négy égtáj egyik szobra: a *Kelet*. Ez a szobor ráadásul komplementer viszonyban áll a Sidló Ferenc által készített Nyugat című szoborral. A küzdelem, a készenlét, az őserő másik stációját jeleníti meg a haragos védekezés mozdulatában. Hiszen mi is keletről jöttünk, s mégis meg kell védenünk földünket keleti testvéreink rohamától.

II. Rákóczi Ferenc lovas szobra a parlament előtt

Pásztor János valamennyi szobrán egy különösen kifinomult költői mozgalmasság és vizuális zeneiség érvényesül. Lovas szobrain és női aktjain egyaránt. Lenyűgöző hatású a Parlament előtt álló *II. Rákóczi Ferenc lovas szobra* és a *Prímavera* című női aktja. A finom lépő mozdulat, a nyíltság és visszafogottság: a két női alaperény között teremt dinamikus-lírai egyensúlyt.

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN (1881–1938) 57 évet élt.

Szentgyörgyi István a két világháború közötti szobrászatunk egyik kulcsalakja. Nemcsak saját szobrai és főiskolai tanári tevékenysége által, hanem szemlélete, plasztikai hatáskeltési metodikája is mintául szolgált a felnövekvő szobrásznemzedékek számára.

Köztéri szobrai közül a soroksári *Hősi emlékmű*, a Harmincettesek terén álló *Honvéd Gyalogezred Emlékműve* s a Szabó Ervin téri *Rothermere-díszkút* áll hozzám legközelebb.

Különös dolog, hogy Szentgyörgyi István nem élte meg a II. világháborút s az utána következő újabb proletárdiktatúrát. Mint tudjuk, ő készítette a Négy égtáj *Dél* című szobrát (amit az új rend képviselői a többivel együtt eltávolították és szét-

⁶ Sipos Endre: A négy égtáj szobrai. In.: Trianoni Szemle Évkönyv 2019. 11. évf., 227. o.

törtek). Ugyanakkor eszméileg az a szobor alapmintául szolgált az úgynevezett szocialista-realista, heroikus köztéri szobrászat számára. Szentgyörgyi István szoborcsoportjának férfi munkásalakja és parasztlány alakja szilárdan áll a földön. Ez a statikus őserő a nemzetünkhöz, hazánkhoz, anyaföldünkhöz való mély kötődést szimbolizálja.

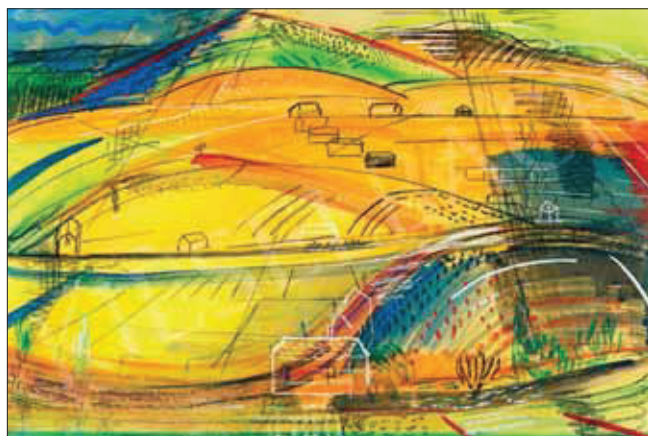
E kompozíciós és formai megoldás majmolásával az új szocialista szobrász nemzedék az osztályharcban való munkás-paraszt összefogást kívánta kifejezni. (Nincs új a nap alatt.)

BARCSAY JENŐ (1900–1988) 88 évet élt.

Barcsay Jenő azon kevés magyar festő közé tartozik, aki a kor szellemét, az avantgárd művészet szemléletét és a tradicionális magyar realista látásmódot képes volt egyéni stílusú művészetében szintetizálni. Festészetében a lírai érzékenység és az erőteljes konstruktivitás különös feszültséget teremt, ugyanakkor zárt egységet alkot. Absztraháló képessége, lényegmegragadó formaérzéke, kolorizmusa mintául szolgált a felnövekvő festőnemzedékek számára.

Elég, ha az 1828-ban festett *Munkáslány* című képére pillantunk, a summás formamegragadásra, a kontúrok változatos alkalmazása általi különös sík-tér konstrukcióra. A homogén tónusok egyszerűségére, a tiszta színek csengésére, az arc szelíd méltóságából sugárzó bájra. A költői nőiesség szépen érvényesül, illetve feloldódik egy férfias erőterben. (Matisse jutott el ilyen mélységekig Odeliszk képein.)

Dombos táj

Az 1934-ben festett *Dombos táj* című képe a tájképfestészet egy sajátos útját nyitotta meg. (Kár, hogy nem nagyon követték ezt az utat.) Mi a sajátos mozzanat ebben a térszemléletben? A látvány különböző nézőpontú képeinek egy új képbe (konstrukcióba) építése, szintetizálása oly módon, hogy a természeti, az anyag-forma-faktúra-színértékek megőrződjenek, ugyanakkor a síkba rendező képzelet egy új, transzcendens teret teremtsen.

Nagy kár, hogy életművének késői szakaszában ez a ketősség feloldódott egy szárazabb konstruktivizmusban s egy üres geometrizálásban.

SZALAY LAJOS (1909–1995) 86 évet élt.

Szalay Lajos nemcsak a magyar, hanem az egyetemes XX. századi grafikusművészet kiemelkedő egyénisége. Művészetének gyökerei egyértelműen a magyar anyaföldbe kapaszkodnak.

Az alkotónak nem csupán az az érdeme, hogy a huszadik századi stílusirányzatok formai eredményeit képes volt szintetizálni, hanem az is, hogy tartalmilag mindvégig az emberi lét alapproblémáira világított rá. Realista–szimbolista–expresszionista–szürrealista tendenciák konstruktív sűrítésével, a különböző nézőpontok, síkvetületek szembeállításával és egyesítésével különös drámai képi világot hozott létre. Fő kifejezési eszköze a vonal, illetve a lélekvonat, mely száguldozik a transzcendens képi térben.

Francia katonák a lövészárkokban

A vastagodó-vékonyodó, erősödő és elhalkuló, foltta öblösödő, síkba feszülő, majd téri mélységekbe hatoló vonalakkól épül fel az 1939-ben készült *Kórházi látogatás* képe is.

Az 1940-ben rajzolt *Francia katonák a lövészárkokban* című műve a háborúk általi félelem és kiszolgáltatottság három lépcsőfokát vázolja fel. Az éberség, a bezáródás s az Istennel való kapcsolatteremtés stációját.

Életműve egységes és magas színvonalú. Magas mércét állított maga elé! S csak azokat a műveket állította a nyilvánosság elé, amelyekben eszmei céljai megvalósultak.

MATTIS TEUTSCH JÁNOS (1884–1960) 76 évet élt.

Absztrakt expresszionista festészetünk európai rangú képviselője. Színezett faszobrai is figyelemre méltóak. Hamar rátalált a saját stílusára. Intuitív őserő hatja át műveit. Tájképei a magyar festészet gyöngyszemei. A tiszta színértékek, a leegyszerűsített organikus formák dialogikus kapcsolatban állnak egymással, s belső lelki történéseket jelenítenek meg.⁷

Kár, hogy művészete egy szinten megrekedt. Nem tudott továbblépni. Ez nemcsak rá jellemző, hanem a huszadik századi festők nagy részére. Lehet, hogy másképpen alakul az élete és életműve, ha nem Brassóban, hanem Párizsban, Berlinben vagy Rómában él. Mattis Teutsch János ragaszkodott a szülővárosához.

A baloldali mozgalom bekebelezte. Élete utolsó szakaszában – szelíd felkérésre – kísérletet tett arra, hogy az absztrakt festészetét próbálja egyfajta figuratív szocialista-realista festésszé átalakítani. Megpróbálta. Elvtársai nem voltak elégedettek vele. Nem az ő próbálkozása volt az egyetlen... A kentaurofestészet ma is virágkorát éli.

Kár, hogy azon az úton, amin elindult, nem tudott továbblépni, és az is nagy kár, hogy senki nem vette át tőle a stafétát.

EGRY JÓZSEF (1883–1951) 67 évet élt.

„Egry József életművében eljutott a kemény, realista, expresszív festészettől – amelyben a föld uralkodott – a kozmikus, atmoszférikus, panteisztikus festészetig, ahol a levegő uralodik.”⁸

Ugyanígy látja Németh Lajos kitűnő művészettörténész is: „A 30-as évek közepén szintézisbe került művészetében a panteisztikus alázat, az expresszív dráma, a konstruktivitás és az atmoszférikus hatások megjelenítése.”

A konstruktivitás és az atmoszférikus hatások nagyszerűen tanulmányozhatók a *Kiderül* című, 1931-ben készült képen. A földi és az égi szféra között egy mágikus kapcsolat jön létre a fehér fényből születő meleg és hideg színárnyalatok által.

Aranyhíd, Balatoni naplemente 1935 körül, olajpasztell, papír, 74×102,5 cm

Itt valójában az expresszív dráma kérdéseit kellene felvetnünk, illetve a szintézis problematikáját. Egry József egységet, azaz szintézist akart teremteni a korai realista-expresszív és a későbbi atmoszférikus-panteisztikus stílusa között. Sajnos, vállalkozása kudarcba fulladt. Nemcsak ő, hanem a legtöbb huszadik századi festő is így járt. (Delacroix-t ebben a tárgykörben nem sikerült még ma sem túlszárnyalni.) Ennek ellenére Egry József a 30-as évek egyik legtitizsabb úton járó festője, a Pannon-tenger szellemének őrzője. Festészete messze túlmutat a múltó történelmi korszakokon.

NAGY ISTVÁN (1873–1937) 64 évet élt.

A magyar realista festészet huszadik századi folytatója: Nagy Balogh János, Szőnyi István, Thorma János, Tornyai János, Réti István, Gáborjáni Szabó Kálmán s valamennyi alföldi és erdélyi népi festő lelki testvére.

Nagy István valódi szintézist teremtett, s autonómiáját mindvégig megőrizte. Életműve a legegységesebb. Nemcsak a magyar realista festészet és a XX. századi konstruktivista festészet között teremtett tökéletes egységet, szintézist, hanem a látható magyar (erdélyi) táj és a láthatatlan közös magyar érzelmvilág – identitásunk – között is.

Téma- és tárgyválasztása rendkívül összefogott. Keveset markol, de sokat fog. Érzi-érti a lényegét. A látványt elemi formaalakzatokra, ritmusképletekre és aritmus-képletekre redukálja. Ily módon minden hegy, minden fa, minden ház, minden kerítés élő szimbólummá válik. Identitásunk szimbólumává. S minden tárgy, miközben önállóan lélegzik, mégis a zárt egész szerves részét alkotja.

Nagy István intuitívan és tudatosan közös tereinkbe vezet bennünket. Színeivel pedig – akárcsak Mednyánszky László

⁷ Sipos Endre: A festészeti műelemzés alapkérdései Flaccus Kiadó 2018., 190. o.

⁸ Uo., 207. o.

– tudat alá süllyesztett szorongásainkat kívánja felidézni és feloldani. Kár, hogy még a mai ifjú minimál-art festők sem értik kompozícióinak üzenetét.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN (1897–1955) élt 58 évet. Gáborjáni Szabó Kálmán neve fametszetei, könyvillusztrációi által vált ismertté. Az 1936-ban készült *Parasztok* című fametszetsorozatában olyan mélységeig jut el identitástudatunk feltárásában, mint pl. Móricz Zsigmond a regényeiben.

A két háború között szinte minden fontosabb hazai és külföldi kiállításon szerepeltek művei. Különösen figyelemreméltó a *Vision d' Italia* fametszetsorozata, melyben kitágította a műfaj kifejezési határait. Az itáliai városok és tájak miliójét oly módon teremtette újjá, hogy a látvány konstrukcióját transzcendens térbe modulálta.

Grafikai tevékenységének tapasztalatai festészetében is megjelennek. A Debreceni Református Kollégium folyosóján látható történelmi freskóin és táblaképein a sík és tér, a fény és szín különös kifejezési lehetőségeit vizsgálja.

Grafikai és festői életművében tudatosan alkalmazza a kubista-konstruktivista-expresszionista stílusirányzatok formai újításait, anélkül, hogy a tárgyi ábrázolásról lemondana.

Olaszországi tanulmányait és szülőföldünkön szerzett vizuális élményeit képes volt egyéni stílussá ötvözni.

PAIZS GOEBEL JENŐ (1896–1944) 48 évet élt.

A Szentendrei Művésztelep alapítói közül az ő festészetében érzékelhető egy különös vitalitás, szenzibilitás. Nemcsak azért, mert képes volt túllépni az érzékelt világ látványán, hanem azért is, mivel megpróbálta a realista, az expresszionista és a konstruktivista szemléletet oly módon szintetizálni, hogy közben nem mondott le a ragyogó színvilágról. Ha rokonokat keresünk, akkor Csontváry képi világa áll hozzá a legközelebb. Én őt tartom a magyar figuratív szürrealista festészet leghitelesebb képviselőjének. Nagy kár, hogy a rövid életút nem tette lehetővé, hogy ez a szorongásokkal telt, ugyanakkor érzelmekben rendkívül gazdag belső festői világ tovább érlelődjön.

ABA NOVÁK VILMOS (1894–1941) 47 évet élt.

Ő volt a korszak legtehetségesebb és legsikeresebb festője. Biztos forma-, tér- és kompozíciós érzéke lehetővé tette, hogy monumentális műveket alkosson. A nagy középkori itáliai mesterek útját folytatta freskófestészetben és temperafestészetben. A dekoratív ragyogó felületek, a pontos téri helyek, az egymással dialogikus kapcsolatba kerülő leegyszerűsített formák, az egészséges szervülő téri síkok: pompás összhatást nyújtanak. (Nem véletlen, hogy Picasso is felfigyelt arra a barbár őserőre, ami ABA Novák Vilmos művészetét egyedivé teszi.)

Nagy kár, hogy élete korán véget ért. Nagy kár, hogy valójában egész életében a megrendelők igényeit kellett kielégítenie. Grafikai életműve arra utal, hogy egy másik festői világ létrehozására is vállalkozhatott volna: a nagy szintézis megteremtésére. De hát az idő könyörtelen...

Kikötő 1930 (138,5×190 cm)

NEMES LAMPÉRTH JÓZSEF (1891–1924) 33 évet élt.

Minthogyha Van Gogh szelleme költözött volna be e szerencsétlen sorsú, rövid ideig élő művészbe. Valódi expresszionis-

ta festő. Vonalas technikával készült, vehemens erőről árulkodó tusrajzai a maga nemében éppen olyan megrendítőek és monumentális kisugárzásúak, mint fokozott koloritú aktjai és tájképei.

Ha sokáig nézzük rajzait, festményeit, akkor megfigyéljük számunkra a vonalak és ecsetnyomok felrakásának sorrendje, az a drámai történés, ami az alkotás folyamatában realizálódik. Áramlás a múltból a jelenig, halk kibontakozás a tragikus beteljesülésig. Lehet, hogy ezek az elemzések az idő nagy titkát is feltárják számunkra?

VAJDA LAJOS (1908–1941) 33 évet élt.

Annak ellenére, hogy Vajda Lajos földi életútja éppen olyan rövid volt, mint Nemes Lámpért Józsefé, mégis teljes életművet hagyott ránk. (A teljesség nem a művek számának, hanem minőségének függvénye.) Vajda Lajost külön hely illet meg nemcsak a két háború tűzszünetének időszakában, hanem az egész magyar és egyetemes művészet történetében. (Intellektuális vonalon Paul Kleevel áll rokonságban.)

Mi különbözteti meg őt a kortárs magyar festőktől, képzőművészekről? A tudatos szintetizáló szándék. Ő nem pusztán intuíción alapozta képi világát (arra is), hanem tudatosan kiválasztott szimbólumokra. Szentendre kulturális etnikumának együttélési háttere ehhez nagyszerű támpontot nyújtott számára.

Művészeti eszméjét konstruktív szürreális tematikának nevezte. Műveit szigorúan ebben a szellemben hozta létre. Minden avantgárd művészeti eredményt felhasznált festészetében. Az élő vallások mellett lenyúlt az ősi-törzsi kultúrák szimbolikus rendszeréig, de a magyar népművészet motívumai is forrást jelentettek számára. Montázsai, kollázsai,

rajzai, ikonjai, szentendrei építészeti és plasztikai motívumai, szerb–magyar–zsidó eredetű jelképei újabb és újabb képek építőköveivé váltak.

Életének utolsó szakaszában az érzékelt világon túli organikus absztrakt alakzatok szférájába tért meg. Bár sokan tanultak tőle, mély intellektualizmusra épülő útját nem nagyon tudták követni.⁹

⁹ Sipos Endre: A festészeti műelemzés alapkérdései Flaccus Kiadó 2018, 152, 212, 260, 316. o.